

Temperamentvolle peuters en kleuters; gestreste vaders en moeders?!

Final version of thesis

Master's thesis Utrecht University

Master's programme in Clinical Child, Family and Education Studies

Naam: E.A.M.J. Peulen, 6533574

Supervising lecturer: Dr. Sasja Duijff

Second Assessor: Dr. Chiel Volman

Datum: 24 mei 2020

Aantal woorden: max 4480

Samenvatting

Het doel van deze studie is om meer kennis op te doen over de invloed van moeilijk temperament van 2-5 jarigen op ervaren opvoedstress bij vaders en moeders en of het aandeel in de opvoedtaak een modererende rol speelt. Er is veel onderzoek beschikbaar over de invloed van moeilijk temperament bij moeders echter is onderzoek bij vaders schaars. De participanten betroffen 269 moeders en 269 vaders van 2-5 jarige kinderen uit hetzelfde gezin. Om de mate van ervaren opvoedstress, temperament van het kind en het aandeel in de opvoeding te meten hebben beide ouders vragenlijsten ingevuld. Uit de resultaten blijkt dat er geen verschil is in ervaren opvoedstress tussen vaders en moeders van 2-5 jarigen. Echter blijkt wel dat een hogere mate van moeilijk temperament samen hangt met een hogere mate van ervaren opvoedstress bij vaders en moeders. Daarnaast blijkt een moeilijk temperament van invloed op ervaren opvoedstress bij zowel vaders en moeders waarbij er geen sprake is van moderatie van het aandeel in opvoedtaak. Voor vervolgonderzoek wordt aanbevolen om uit te sluiten dat het verband tussen moeilijk temperament en ervaren opvoedstress bij vaders en moeders van 2-5 jarigen komt door andere opvoedgedragingen en ouder- en kind karakteristieken zoals geringe ouderlijke sensitiviteit, relatie problemen, psychiatrische problematiek bij ouders en/of kind. Daarnaast is het voor vervolgonderzoek van belang om te onderzoeken of er sprake is van bidirectionaliteit.

Trefwoorden: moeilijk temperament 2-5 jarigen, opvoedstress, vaders, moeders, aandeel in opvoedtaak, moderatie.

Abstract

The aim of the present study is to gain more knowledge about the influence of difficult temperament of 2-5 year olds on experienced parenting stress in fathers and mothers and whether the share of the parenting task plays a moderating role. Much research is available on the influence of difficult temperament of children on mothers, but research in fathers is scarce. The study involved 269 mothers and 269 fathers of 2-5 year old children. In order to measure the degree of experienced parenting stress, the child's temperament and the share of the parenting task, both parents completed questionnaires. The results showed that there is no difference in experienced parenting stress between fathers and mothers of 2-5 year olds. However, the results did show that a higher degree of difficult temperament is related to a higher degree of perceived parenting stress in fathers and mothers. In addition, a difficult temperament was found to affect experienced parenting stress in both fathers and mothers with no moderation of the share the parenting task. For follow-up studies it is recommended

to rule out that the relationship between difficult temperament and experienced parenting stress in fathers and mothers of 2-5 year olds is due to other parenting behaviours and parental and child characteristics such as low parental sensitivity, relationship problems, psychiatric problems in parents and/or child. In addition, for follow-up research it is important to investigate whether there is bidirectionality.

Keywords: difficult temperament 2-5 year olds, parenting stress, fathers, mothers, share of parenting task, moderation.

Temperamentvolle peuters en kleuters; gestreste vaders en moeders?!

Er zijn steeds meer aanwijzingen dat ervaren opvoedstress bij ouders en moeilijk kinderlijk temperament verband houden met elkaar in de vroege kindertijd (Pesonen et al., 2005; Rääkkönen et al., 2006). Temperament kan worden gedefinieerd als individuele verschillen in reactiviteit en zelfregulatie (Rothbart, Ahadi, Hershey, & Fisher, 2001). Reactiviteit is de neiging om te reageren op stimuli en zelfregulatie controleert deze neiging (Rothbart, 1981 zoals geciteerd in Gaias et al., 2012; Rothbart & Bates, 2006). Aangenomen wordt, dat temperament een belangrijke rol speelt in de sociale- en persoonlijkheidsontwikkeling van kinderen (Bates, 1989; Hartup & Van Leishout, 1995). Zo stellen Lengua en Kovacs (2005) en Rothbart, Ahadi, en Evans (2000) dat temperament de basis legt voor de persoonlijkheid.

Temperament kan worden onderscheiden in makkelijk of moeilijk temperament. Kinderen met een makkelijk temperament zijn flexibel, over het algemeen vrolijk en makkelijk in de omgang. Ze zijn in gedrag voorspelbaarder dan kinderen met een moeilijk temperament. Kinderen met een moeilijk temperament zijn negatiever, angstiger, introvert, hebben een lage frustratietolerantie, lage regulatiecapaciteit en kunnen niet goed omgaan met veranderingen (Gartstein & Rothbart, 2003).

Uit onderzoek blijkt steeds meer dat het temperament van kinderen effect heeft op het functioneren of gedrag van ouders tijdens de vroege kinderjaren. Zo vonden Gelfand, Teti, en Fox (1992) in hun onderzoek een significant verband tussen opvoedstress bij moeders en moeilijk temperament bij baby's tussen de 3 en 13 maanden oud. Östberg en Hagekull (2000) vonden een vergelijkbaar verband bij peuters van 21 maanden en Coplan, Bowker, en Cooper (2003) bij kleuters van 48 maanden.

Over opvoedstress wordt gesproken wanneer de verantwoordelijkheden van het ouderschap als moeilijk worden ervaren. Abidin (1992, 1995) definieert opvoedstress als de moeilijkheden die ouders ervaren als gevolg van de eisen die het ouderschap stelt. Nadelige kindfactoren zijn een component waar opvoedstress uit voort kan komen. Nadelige kindfactoren zijn kenmerken van het kind die in de beleving van ouders de opvoeding bemoeilijken, zoals een moeilijk temperament (Abidin, 1992, 1995), psychiatrische of psychosociale problemen en cognitieve problemen. Voornamelijk in de voorschoolse periode van het kind blijken ouders een hoge mate van opvoedstress te ervaren (Anthony et al., 2005).

Opvoedstress van ouders wordt steeds meer in verband gebracht met gedragsproblemen, aanpassingsmoeilijkheden en internaliserende en externaliserende problemen bij het kind (Coplan et al., 2003; Crnic & Greenberg, 1990; Deater-Deckard &

Scarr, 1996). Om meer begrip over deze ongunstige ontwikkelingsuitkomsten te krijgen is het essentieel om meer onderzoek te doen naar de invloed van temperament in de vroege kindertijd op opvoedstress bij vaders en moeders.

Er is veel onderzoek beschikbaar over het temperament van jonge kinderen en opvoedstress bij moeders, echter is onderzoek naar vaders ondervertegenwoordigd (Phares, Fields, Kamboukos, & Lopez, 2005). Dit is opvallend, gezien de groeiende betrokkenheid van vaders bij de opvoeding en de positieve implicaties daarvan (Rochlen, McKelley, & Whittaker, 2010). Zo vonden Lamb en Lewis (2010) in hun onderzoek dat kinderen met betrokken vaders sociaal competent zijn, zichzelf beter kunnen reguleren en beschikken over beter ontwikkelde sociale vaardigheden; dit impliceert dat de betrokkenheid van vaders bij het opvoeden van jonge kinderen een positieve impact heeft op deze uitkomsten (McWayne, Downer, Campos, & Harris, 2013). In de literatuur wordt consistent aangegeven dat voor de zorg van kinderen moeders een grotere rol hebben dan vaders. Het culturele en sociale beeld plaatst moeders in de rol van verzorger en vaders in de rol van kostwinner (Connell & Goodman, 2002). Echter, er is een trend naar meer gelijkheid zichtbaar in tweeverdieners huishoudens waarbij de grootste toename in betrokkenheid wordt gezien bij vaders van peuters en kleuters (O'Brien & Shemilt, 2003).

Onderzoeken naar verschillen in ervaren opvoedstress bij vaders en moeders blijken tegenstrijdig. Zo blijkt uit onderzoek van Östberg (1998) en Scher en Sharabany (2005) dat moeders meer opvoedstress ervaren dan vaders en vonden Beebe, Casey, en Pinto-Martin (1993) dat een moeilijk temperament geassocieerd wordt met meer opvoedstress bij moeders. Daartegenover vonden McBride, Schoppe, en Rane (2002) dat er wel verschil bestaat tussen de opvoedstress van vaders en moeders en de samenhang daarvan met het temperament van kinderen.

Huidig onderzoek

Doel van huidig onderzoek is om te onderzoeken of er een verband is tussen moeilijk temperament van 2-5 jarigen en ervaren opvoedstress bij vaders en moeders. Er zal specifiek onderzocht worden of er verschil is in ervaren opvoedstress tussen vaders en moeders. Het betrekken van de vaders in het huidig onderzoek zal resulteren in nieuwe kennis. Dit kan aanknopingspunten bieden om de effectiviteit van preventie- en interventieprogramma's te verbeteren en kan bekeken worden of vaders mogelijk andere ondersteuning nodig hebben dan moeders. Op basis van eerder onderzoek wordt verwacht dat er een verband is tussen een moeilijk temperament bij 2-5 jarigen en opvoedstress bij vaders en moeders. Daarnaast wordt

verwacht dat moeders meer opvoedstress ervaren dan vaders bij 2-5 jarigen met een moeilijk temperament als moeders een grotere rol hebben in de opvoedtaak. Tot slot wordt verwacht dat als vaders en moeders een min of meer gelijke rol hebben in de opvoedtaak zij ook min of meer gelijke ouderlijke stress ervaren en dat de mate van invloed gelijk is voor vaders en moeders.

Methode

Participanten

Aan dit onderzoek hebben ruim 1000 Nederlandse vaders en moeders, uit hetzelfde gezin, met kinderen tussen 0 en 5.5 jaar deelgenomen. In huidig onderzoek zijn alle vaders en moeders geïncludeerd met kinderen tussen de 24 en 60 maanden oud die de vragenlijsten ingevuld hebben die binnen huidig onderzoek gebruikt zijn (N=262). De moeders hebben een gemiddelde leeftijd van 35, met een minimale leeftijd 25 en een maximale leeftijd 45. Vaders hebben een gemiddelde leeftijd van 37, waarbij de minimale leeftijd 26 jaar en de maximale leeftijd 52 jaar is. De gemiddelde leeftijd in maanden van de kinderen is 45 maanden en waarvan 52% een meisje is. Het gezamenlijke bruto maandinkomen is voor 85% modaal tot bovenmodaal en voor 15 % beneden modaal tot modaal. De overige kenmerken zijn weergegeven in Tabel 1.

Tabel 1.

Individuele kenmerken als percentage van de steekproef (N=262)

Kenmerken	Moeders	Vaders	
Grootse aandeel opvoedtaak	55.6	.40	42.9 evenveel 1.1 anders
Opleidingsniveau			
Middelbare school	6.9	10	
HAVO/VWO/MBO	28.4	29.5	
HBO/universitaire bachelor	44.4	40.6	
Universitaire master	20.3	19.9	
Nederlandse nationaliteit	100	99.6	

Procedure

Voor huidig onderzoek is gebruik gemaakt van de cross-sectionele data uit het project ‘Opvoeden: Hoe doen ouders in Nederland dat?’ (Verhoeven, Deković, Bodden, & van Baar, 2017). Bachelor- en masterstudenten hebben hiervoor data verzameld door peuterspeelzalen of ouders die zij kennen te benaderen. Gezinnen ontvingen een wervingsbrief waarin het doel van het project werd uitgelegd. Nadat de gezinnen toestemming gaven voor deelname zijn vragenlijsten toegestuurd en is aan beide ouders gevraagd deze, onafhankelijk van elkaar, in te vullen en binnen 2 weken terug te sturen. De vragenlijsten waren gericht op opvoedingsstijlen van vaders en moeders, opvoedstress van vaders en moeders, ontwikkeling van het kind, temperament en probleemgedrag en demografische gegevens. De resultaten zijn anoniem verwerkt. De hypothesen zijn door middel van een kwantitatief onderzoek getoetst.

Meetinstrumenten

Opvoedstress. De mate van ervaren opvoedstress bij ouders wordt gemeten met behulp van de Nijmeegse Ouder Stress Index- Korte versie (NOSI-K, De Brock, Vermulst, Gerris, & Abidin, 1992). De NOSI-K bestaat uit 25 items die de mate van opvoedstress meten bij vaders en moeders. Ouders konden op een 6-puntsschaal aangeven in hoeverre zij het eens waren met de voorgelegde stelling, lopend van 1 = ‘helemaal mee oneens’ tot 6 = ‘helemaal mee eens’. Een voorbeelditem is: ‘Het ouderschap over dit kind is moeilijker dan ik dacht dat het zou zijn’. De totale score van de NOSI-K wordt bepaald door de scores van de

afzonderlijke items bij elkaar op te tellen. Een hoge score geeft aan dat een ouder veel stress ervaart. De NOSI-K is door de COTAN als voldoende tot goed beoordeeld. De test-hertest betrouwbaarheid van de NOSI-K ligt tussen de .92 en .95 (De Brock et al., 1992). De begrips- en criteriumvaliditeit zijn beiden beoordeeld als goed. In huidig onderzoek is de Cronbach's alpha voor de moeders $\alpha = .88$ en voor de vaders $\alpha = .87$. wat duidt op een hoge mate van betrouwbaarheid (Field, 2018).

Temperament. Temperament bij 2-5 jarigen wordt gemeten met behulp van de Early Child Behavior Questionnaire (ECBQ; Putnam, Gartstein, & Rothbart, 2006) en de Child Behavior Questionnaire (CBQ; Rothbart et al., 2001), afhankelijk van de leeftijd van het kind. De ECBQ (Putnam et al., 2006) is bedoeld voor de meting van temperament bij kinderen tussen 13 en 36 maanden oud en bevat 108 items waarmee drie factoren worden gemeten: Positief Affect, Zelfcontrole en Negatief Affect. In huidig onderzoek is gebruik gemaakt van 55 items uit de ECBQ die 5 temperamentdomeinen meten die te reduceren zijn naar 'moeilijk temperament'. Een hoge score op deze temperamentdomeinen betekent een 'moeilijk temperament', hiervoor zijn er items gehercodeerd. Het betreft de temperamentdomeinen *activity level*, frustratie, impulsiviteit, *inhibitory control* en *soothability* (Putnam et al., 2006). *Activity level* bestaat uit 8 items en meet motorische activiteit. Een voorbeeld item is: '*leek uw kind vol energie, zelfs in de avond*'. De betrouwbaarheid is voldoende met bij moeders $\alpha = .63$ en bij vaders $\alpha = .67$. Frustratie bestaat uit 6 items en meet negatieve affectiviteit die samengaat met onderbreken van een taak. Een voorbeeld item is: '*protesteerde uw kind met boosheid*'. De betrouwbaarheid bij moeders is voldoende met $\alpha = .60$ en bij vaders onvoldoende met $\alpha = .51$. Impulsiviteit bestaat uit 4 items en meet de reactiesnelheid. Een voorbeeld item is: '*ging uw kind er toch meteen achteraan*'. De betrouwbaarheid is goed met bij moeders $\alpha = .72$ en bij vaders $\alpha = .73$. *Inhibitory control* bestaat uit 6 items en meet het vermogen om gedrag te stoppen, aan te passen of af er vanaf te zien na instructie. De betrouwbaarheid is goed met bij moeders $\alpha = .75$ en bij vaders $\alpha = .72$. *Soothability* bestaat uit 5 items en meet de snelheid van herstel van stress, opwinding of algemene opwinding. Een voorbeeld item is: '*vond uw kind het moeilijk om weer kalm te worden*'. De betrouwbaarheid is goed met bij moeders een $\alpha = .87$ en bij vaders een $\alpha = .73$.

De CBQ. De Child Behavior Questionnaire (CBQ; Rothbart et al., 2001) is bedoeld voor de meting van temperament bij kinderen tussen 3 en 7 jaar oud waarmee drie factoren worden gemeten Negative Affectivity, Extraversion/Surgency, Effortful Control (Rothbart et al., 2001). In huidig onderzoek is gebruik gemaakt van 55 items uit de CBQ die 5 temperamentdomeinen meten die te reduceren zijn naar een 'moeilijk temperament'. Een

hoge score op deze temperamentdomeinen betekent een ‘moeilijk temperament’, hiervoor zijn er items gehercodeerd. Het betreft de temperamentdomeinen *activity level*, frustratie, impulsiviteit, *inhibitory control* en *soothability* (Rothbart et al., 2001). *Activity level* bestaat uit 8 items en meet motorische activiteit. Een voorbeeld item is: ‘*zit boordevol energie, zelfs 's avonds*’. De betrouwbaarheid is voldoende met bij moeders $\alpha = .61$ en bij vaders onvoldoende $\alpha = .58$. Frustratie bestaat uit 6 items en meet negatieve affectiviteit die samengaat met onderbreken van een taak. Een voorbeeld item is: ‘*wordt kwaad als hij naar bed gestuurd wordt*’. De betrouwbaarheid bij moeders is voldoende met $\alpha = .66$ en bij vaders voldoende met $\alpha = .69$. Impulsiviteit bestaat uit 6 items en meet de reactiesnelheid. Een voorbeeld item is: ‘*stort zich vaak in nieuwe situaties*’. De betrouwbaarheid is voldoende bij moeders met $\alpha = .63$ en onvoldoende bij vaders met $\alpha = .55$. *Inhibitory control* bestaat uit 6 items en meet het vermogen om ongepaste benaderingsreacties te plannen en te onderdrukken volgens instructies of in nieuwe of onzekere situaties. Een voorbeeld item is: ‘*kan wachten met nieuwe activiteiten als dat gevraagd wordt*’. De betrouwbaarheid is voldoende bij moeders met $\alpha = .62$ en onvoldoende bij vaders met $\alpha = .56$. *Soothability* bestaat uit 6 items en meet de snelheid van herstel van stress, opwinding of algemene opwinding. Een voorbeeld item is: ‘*komt met moeite tot rust na iets spannends*’. De betrouwbaarheid is goed met bij moeders $\alpha = .78$ en bij vaders $\alpha = .75$.

Analyse plan

De statistische analyses zijn uitgevoerd met SPSS versie 22 (Allen, Bennett, & Heritage, 2014). Voorafgaand is er gecontroleerd op de datakwaliteit zoals codeerfouten en missende waarden. Missende waarden zijn niet meegenomen in de analyse. Op de variabele opvoedstress waren er bij moeders geen missende waarden en bij vaders waren er $n=13$ missende waarden in de variabele opvoedstress. Op de variabele temperament waren er bij moeders geen missende waarden en bij vaders $n=8$ missende waarden. Voorafgaand aan alle analyses zijn de assumpties getoetst. Met een gepaarde t-toets is onderzocht of er een verschil bestaat in de mate van ervaren opvoedstress tussen vaders en moeders van 2-5 jarigen. Aan de hand van Pearson correlaties is de samenhang tussen temperament van het kind en opvoedstress bij vaders en moeders onderzocht van 2-5 jarigen. Tot slot is een hiërarchische regressieanalyse uitgevoerd om te onderzoeken in hoeverre temperament 2-5 jarigen opvoedstress kan verklaren bij vaders en moeders waarbij aandeel in de opvoedtaak als moderator opgenomen werd in het model. Om de moderatie uit te voeren zijn alle temperament variabelen gecentreerd om hoge multicollineariteit te voorkomen. Vervolgens is

er een interactie variabele aangemaakt van alle temperament variabelen * aandeel opvoedtaak. In de hiërarchische regressie analyse is de afhankelijke variabele opvoedstress. In stap 1 zijn de gecentreerde gemiddelden van de onafhankelijke variabele temperament opgenomen. In stap 2 is de moderator aandeel in opvoedtaak aan toegevoegd en in stap 3 is de interactie variabele temperament*aandeel opvoedtaak toegevoegd aan het model. De analyses zijn apart uitgevoerd voor moeders van 2-3 en 3-5 jarigen en vaders van 2-3 en 3-5 jarigen.

Resultaten

Data-inspectie

Voorafgaand aan de analyses zijn de assumpties getoetst. Met betrekking tot de gepaarde t-toets bleek er een lichte schending van normaliteit door uitschieters, echter deze uitschieters vielen binnen de schaal en zijn daarmee werkelijk verkregen scores. De verschil scores bleken wel normaal verdeeld. Met betrekking tot de hiërarchische regressie is er gecontroleerd op non-zero variance, uitschieters, lineariteit, multicollineariteit, homogeniteit en normaliteit. Er werd voldaan aan de assumpties behalve de assumptie van normaliteit. Deze werd licht geschonden voor alle vier de groepen door uitschieters. Door middel van een non-parametrische toets is gecontroleerd of de lichte schending van invloed is op de uitkomsten. De significantie werd iets lager, maar de conclusies bleven vrijwel gelijk. Echter voor de groep vaders van 2-3 jarigen bleek een uitschieter dusdanig van invloed op het model, zelfs na log-transformeren dat het model sterk verbeterde door verwijdering van deze uitschieter. Er is gekozen om deze uitschieter, $n=1$, te verwijderen voorafgaand aan de analyse.

Beschrijvende statistieken

In Tabel 2 worden de gemiddelden, standaarddeviaties en het bereik van alle onderzoeksvariabelen van vaders en moeders weergegeven. Op de variabele ervaren opvoedstress scores zowel vaders ($M = 1.83$, $SD = .54$) en moeders ($M = 1.83$, $SD = .56$) laag, dit geeft aan dat er weinig opvoedstress wordt ervaren. Op de variabele temperament 2-3 jarigen scores vaders ($M = 3.66$, $SD = .65$) en moeders ($M = 3.62$, $SD = .67$) gemiddeld, dit geeft aan dat noch de vaders noch de moeders het temperament als moeilijk ervaren. Op de temperament variabele voor 3-5 jarigen scores vaders ($M = 3.46$, $SD = .59$) en moeders ($M = 3.37$, $SD = .63$) gemiddeld, dit geeft aan dat het temperament niet als moeilijk wordt ervaren.

Tabel 2

Beschrijvende Statistieken voor opvoedstress en moeilijk temperament

	<i>N</i>	<i>M(SD)</i>	Bereik
Opvoedstress moeders	262	1.83 (.56)	1.00-4.12
Opvoedstress vaders	249	1.83 (.54)	1.00-4.32
Temperament moeders 2-3 jarigen	77	3.62 (.67)	2.41–5.69
Temperament moeders 3-5 jarigen	185	3.37 (.63)	1.00-5.48
Temperament vaders 2-3 jarigen	75	3.66 (.65)	2.38-6.34
Temperament vaders 3-5 jarigen	179	3.46 (.59)	1.87-5.48

Om na te gaan of er een verschil is tussen vaders en moeders van 2-5 jarigen in ervaren opvoedstress zoals gemeten door de NOSIK is een gepaarde t-toets met $\alpha = .05$ uitgevoerd. Gemiddeld is het verschil in ervaren opvoedstress bij 2-5 jarigen $-.004$, 95% BI $[-.076-.067]$ tussen vaders ($M = 1.83$, $SD = .54$) en moeders ($M = 1.83$, $SD = .56$) Dit is geen significant verschil en betekent dat er geen verschil is in ervaren opvoedstress tussen alle vaders en moeders van 2-5 jarigen.

De samenhang tussen de variabelen bij moeders is aan de hand van een Pearson correlatie analyse getoetst en wordt weergegeven in tabel 3. Moeilijk temperament bij 2-3 jarigen hangt bij moeders significant positief samen met opvoedstress $r(75) = .27$, $p < .05$ en moeilijk temperament bij 3-5 jarigen hangt bij moeders significant positief samen met opvoedstress $r(183) = .50$, $p < .01$. Dit betekent dat moeders die een hogere mate van moeilijk temperament rapporteren ook een hogere mate van opvoedstress ervaren.

Tabel 3

Pearson correlaties tussen de totaalscores op de NOSIK-moeder, ECBQ-moeder, CBQ-moeder.

	1	2	3
1. Opvoedstress moeders	-	.27*	.50**
2. Temperament 2-3 jarigen moeders	.27*	-	
3. Temperament 3-5 jarigen moeders	.50**		-

Noot. * = significant bij $p < .05$. ** = significant bij $p < .01$, tweezijdig getoetst.

De samenhang tussen de variabelen bij vaders is aan de hand van een Pearson correlatie analyse getoetst en wordt weergegeven in tabel 4. Moeilijk temperament bij 2-3 jarigen hangt bij vaders significant positief samen met opvoedstress $r(71) .42, p < .01$. en moeilijk temperament bij 3-5 jarigen hangt bij vaders significant positief samen met opvoedstress $r(174), .51, p < .01$. Dit betekent dat vaders die een hogere mate van moeilijk temperament rapporteren ook een hogere mate van opvoedstress ervaren.

Tabel 4

Pearson correlaties tussen de totaalscores op de NOSIK-vader, ECBQ-vader en de CBQ-vader.

	1	2	3
1. Opvoedstress vaders	-	.42**	.51**
2. Temperament 2-3 jarigen vaders	.42**	-	
3. Temperament 3-5 jarigen vaders	.51**		-

Noot. * = significant bij $p < .05$. ** = significant bij $p < .01$, tweezijdig getoetst.

Om de invloed van moeilijk temperament op ervaren opvoedstress van vaders van 2-5 jarigen te onderzoeken en of er sprake is van moderatie van aandeel in de opvoedtaak is een hiërarchische regressieanalyse uitgevoerd waarvan de resultaten weergegeven zijn in Tabel 5. In model 1 is het hoofdeffect van een moeilijk temperament op ervaren opvoedstress te zien. Uit de tabel is af te lezen dat er een significant hoofdeffect is van moeilijk temperament op ervaren opvoedstress bij vaders. Dit effect is positief, wat wil zeggen dat wanneer het kind een moeilijker temperament heeft, dit gerelateerd is aan meer opvoedstress bij vaders. Temperament verklaart 35.1% van de variantie in ervaren opvoedstress bij vaders van 2-3 jarigen. $R^2 = .351, F(1, 69) = 37.27, p = .000$. Dit is een groot effect (Cohen, 1988). Bij 3-5 jarigen verklaart temperament 25.3 % van de variantie in ervaren opvoedstress bij vaders. $R^2 = .253, F(1, 171) = 57.96, p = .000$. Dit is een groot effect (Cohen, 1988). In model 2, tabel 5, is aandeel in de opvoedtaak als moderator toegevoegd. Uit model 2, tabel 5, blijkt dat er geen significant hoofdeffect van aandeel in de opvoedtaak is. Er is dus geen verschil in ervaren opvoedstress bij vaders als moeders een groter aandeel hebben in de opvoedtaak of als vaders en moeders evenveel doen in de opvoedtaak. Het toevoegen van de interactie in model 3 zorgt voor een verhoging van 0,5% bij 2-3 jarigen en 0.3% bij 3-5 jarigen van de R square, deze toevoeging is niet significant. Er is dus geen sprake van een modererende invloed van aandeel

in de opvoedtaak op de relatie tussen moeilijk temperament van het kind en ervaren opvoedstress bij vaders.

Tabel 5

Hiërarchische regressieanalyse van moeilijk temperament op opvoedstress, aandeel in de opvoeding op opvoedstress en de moderatie van aandeel in de opvoeding van vaders

	Vaders 2-3 jarigen				Vaders 3-5 jarigen			
	B	S.E.	β	ΔR^2	B	S.E.	β	ΔR^2
Model 1				.351**				.253**
Temperament	.490	.080	.592**		.466	.061	.503**	
Model 2				.009				.001
Temperament	.481	.081	.581**		.461	.062	.497**	
Aandeel opvoeding	.092	.093	.097		.041	.074	.037	
Model 3				.005				.003
Temperament	.400	.134	.484**		.388	.112	.418**	
Aandeel opvoeding	.102	.094	.108		.047	.075	.042	
Temp*Aandeelopvoeding	.127	.168	.121		.106	.134	.094	

Noot. * $p < .05$, ** $p < .01$.

Om de invloed van moeilijk temperament op ervaren opvoedstress van moeders van 2-5 jarigen te onderzoeken en of er sprake is van moderatie van aandeel in de opvoedtaak is een hiërarchische regressieanalyse uitgevoerd waarvan de resultaten weergegeven zijn in Tabel 6. In model 1 is het hoofdeffect van een moeilijk temperament op ervaren opvoedstress te zien. Uit de tabel is af te lezen dat er een significant hoofdeffect is van moeilijk temperament op ervaren opvoedstress bij moeders. Dit effect is positief, wat wil zeggen dat wanneer het kind een moeilijker temperament heeft, dit gerelateerd is aan meer opvoedstress bij moeders. Temperament verklaart 7.1% van de variantie in ervaren opvoedstress bij moeders van 2-3 jarigen. $R^2 = .071$, $F(1,74) = 5.65$, $p = .020$. Dit is een klein effect (Cohen, 1988). Bij 3-5 jarigen verklaart temperament 26.8% van de variantie in ervaren opvoedstress bij moeders. $R^2 = .268$, $F(1, 181) = 65.80$, $p = .000$. Dit is een groot effect (Cohen, 1988). In model 2, tabel 6, werd aandeel in de opvoedtaak als moderator toegevoegd. Uit model 2, tabel 6, blijkt dat er geen significant hoofdeffect van aandeel in de opvoedtaak is. Er is dus geen verschil te zien in ervaren opvoedstress bij vaders als moeders een groter aandeel hebben in de opvoedtaak of dat vaders en moeders evenveel doen in de opvoedtaak. Het toevoegen van de interactie in model 3 zorgt voor een verhoging van 0% bij 2-3 jarigen en 0.8% bij 3-5 jarigen

van de R square, deze toevoeging is niet significant. Er is dus geen sprake van een modererende invloed van aandeel in de opvoedtaak op de relatie tussen moeilijk temperament en ervaren opvoedstress bij moeders.

Tabel 6

Hiërarchische regressieanalyse van moeilijk temperament op opvoedstress, aandeel in de opvoeding op opvoedstress en de moderatie van aandeel in de opvoeding van moeders

	Moeders 2-3 jarigen				Moeders 3-5 jarigen			
	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	β	ΔR^2	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	β	ΔR^2
Model 1				.071*				.268**
Temperament	.238	.100	.266*		.440	.054	.517**	
Model 2				.016				.011
Temperament	.229	.100	.257*		.434	.054	.511**	
Aandeel opvoeding	.149	.133	.126		.114	.069	.106	
Model 3				.000				.008
Temperament	.223	.150	.249		.326	.093	.383**	
Aandeel opvoeding	.149	.134	.126		.117	.069	.108	
Temp*Aandelopvoeding	.012	.203	.010		.164	.114	.157	

Noot. * $p < .05$, ** $p < .01$.

Discussie

Het doel van huidig onderzoek was om meer kennis op te doen over invloed van moeilijk temperament van 2-5 jarigen op ervaren opvoedstress bij vaders en moeders en of er een modererende invloed was van het aandeel in de opvoedtaak van vaders en moeders.

Uit huidig onderzoek blijkt dat er geen verschil is tussen vaders en moeders van 2–5 jarigen in ervaren opvoedstress. Dit komt niet overeen met het onderzoek van Beebe et al. (1993), Östberg (1998) en Scher en Sharabany (2005) waarin zij stellen dat moeders meer opvoedstress ervaren dan vaders. Echter sluit het wel aan op de conclusies uit het onderzoek van Deater-Deckard en Scarr (1996) waarin zij vonden dat er meer overeenkomsten dan verschillen waren tussen vaders en moeders en ervaren opvoedstress.

Een mogelijke verklaring voor de tegenstrijdige bevindingen in de literatuur kan het onderscheid zijn tussen opvoedstress die het gevolg is van ernstige gedrags-, cognitieve-, of lichamelijke beperkingen bij kinderen en opvoedstress die het gevolg is van dagelijkse interacties tussen ouders en kinderen (Deater- Deckard & Scarr, 1996). De studies die namelijk vonden dat moeders meer opvoedstress ervaren zijn gebaseerd op klinische samples van kinderen met chronische ziektes of gedrags- en aanpassingsproblemen (Hauenstein, 1990). Daarnaast is het mogelijk dat opvoedstress bij gezinnen met voldoende middelen kwalitatief verschilt van opvoedstress bij gezinnen die kampen met ernstige kind-problemen, met als gevolg weinig geslachtsverschillen tussen ouders (Deater-Deckard & Scarr, 1996).

Zoals verwacht blijkt moeilijk temperament van 2-5 jarigen van invloed op de mate van ervaren opvoedstress bij zowel vaders als moeders echter is er tegen de verwachting in geen modererende rol van het aandeel in de opvoedtaak in ervaren opvoedstress. Opvallend is dat bij 2-3 jarigen moeilijk temperament meer van invloed is op ervaren opvoedstress bij vaders dan bij moeders. Een mogelijke verklaring hiervoor kan de onzekerheid van vaders over hun zorgcapaciteiten van het jonge kind zijn en dat moeders de zorg en verantwoordelijkheid voor de opvoeding niet graag uit handen geven (Distelbrink, Geense, & Pels, 2005; Sasaki, Hazen, & Swann, 2010). Bovendien brengen moeders over het algemeen nog steeds meer tijd door met het jonge kind en weten daardoor beter wat het kind nodig heeft (Lewis & Lamb, 2003). Bij 3-5 jarigen is de invloed van moeilijk temperament op ervaren opvoedstress vrijwel gelijk voor vaders en moeders. Een verklaring hiervoor kan zijn dat vaders in dit stadium van de ontwikkeling van hun kinderen actiever betrokken zijn bij hun

kinderen dan als hun kinderen jonger zijn (Bruce & Fox, 1999; Woodworth, Belsky, & Crnic, 1996).

Het onderzoek kenmerkt zich door een aantal beperkingen. In huidig onderzoek is er sprake van een cross-sectioneel design. Hierdoor kunnen er geen uitspraken gedaan worden over de causaliteit. Voor vervolgonderzoek wordt aanbevolen om uit te sluiten dat het verband tussen moeilijk temperament en ervaren opvoedstress bij vaders en moeders van 2-5 jarigen komt door andere opvoedgedragingen en ouder- en kind karakteristieken zoals geringe ouderlijke sensitiviteit, relatie problemen, psychiatrische problematiek bij ouders en/of kind. Daarnaast is het voor vervolgonderzoek van belang om te onderzoeken of er sprake is van bidirectionaliteit. Volgens Kiff, Lengua, en Zalewski (2011) vindt de ontwikkeling van kinderen niet plaats langs onveranderlijke trajecten, maar eerder door wederzijdse, bidirectionele of transactionele relaties waarin kinderen invloed hebben op en beïnvloed worden door de context waarin ze zich ontwikkelen. Kinderen met een moeilijker temperament verhogen waarschijnlijk de ouderlijke stress en de algemene stress van de omgeving kan op zijn beurt de emotionele reactiviteit van het kind verergeren (Coplan et al., 2003). Echter, gezien de relatieve stabiliteit van het temperament gedurende de eerste levensjaren (Rothbart & Bates, 1998) is het verleidelijk om te speculeren dat de richting van dit effect sterker van kind op ouder is, in tegenstelling tot gezinsstress die de fundamentele temperamentkenmerken van een kind verandert (Coplan et al., 2003). Tot slot is een beperking in huidig onderzoek dat er gebruik gemaakt is van een homogeen databestand. Het opleidingsniveau van zowel vaders als moeders was hoog en de deelnemers waren vooral autochtoon. Volgens Hermanns, Öry, Schrijvers, Junger, en Blom (2005) is een hoger opleidingsniveau en/of een westerse achtergrond van positieve invloed op de mate van ervaren stress. Voor vervolgonderzoek is het dan ook wenselijk om gebruik te maken van een onderzoeksgroep die representatief is voor de gehele Nederlandse bevolking.

Ondanks de genoemde tekortkomingen heeft dit onderzoek ook een aantal positieve aspecten. Ten eerste de omvang van de steekproef (N = 262). Grimm (1993) stelt dat minimaal 100 personen in een steekproef wenselijk is voor het verkrijgen van nauwkeurige resultaten. Ten tweede is dit een van de eerste studies die de invloed van moeilijk temperament op ervaren opvoedstress bij vaders en moeders van 2-5 jarigen afzonderlijk voor vaders en moeders heeft onderzocht. Daarnaast heeft huidig onderzoek bij kunnen dragen aan meer kennis over de invloed van moeilijk temperament op ervaren opvoedstress bij vaders en moeders van 2-5 jarigen.

De huidige studie toont aan dat moeilijk temperament van negatieve invloed is op ervaren opvoedstress bij vaders en moeders van 2-5 jarigen. Een moeilijk temperament lijkt dus een risicofactor voor het ervaren van bovenmatige opvoedstress. Omdat opvoedstress steeds meer in verband wordt gebracht met gedragsproblemen, aanpassingsmoeilijkheden en inter- en externaliserende problemen bij kinderen (Coplan et al., 2003; Crnic & Greenberg, 1990; Deater-Deckard, & Scarr, 1996) zouden interventies zich meer kunnen richten op het vroegtijdig in kaart brengen van het temperament van kinderen. Hierdoor kunnen ze zich richten op het vergroten van vaardigheden van ouders om om te gaan met het temperament van hun kind, om daarmee opvoedstress te voorkomen en vroegtijdig ongunstige ontwikkelingsuitkomsten tegen kunnen gaan.

Referenties

- Allen, S.M. & Hawkins, A.J. (1999). Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, 61 (1), 199-212.
- Allen, P., Bennett, K., & Heritage, B. (2014). *SPSS Statistics version 22: A practical guide*. Melbourne: Cengage Learning Australia
- Abidin, R. R. (1992). The determinants of parenting behavior. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21, 407–412. doi:10.1207/s15374424jccp2104_12
- Abidin, R. R. (1995). *Parenting Stress Index Professional Manual* (3e druk). Odessa: Psychological Assessment Resources
- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C., & Shaffer, S. (2005). The relationships between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development*, 14, 133-154. doi:10.1002/icd.385
- Bates, J. E. (1989). Concepts and measures of temperament. In G. A. Kohnstamm, J. E. Bates, & M. K. Rothbart (Eds.), *Temperament in childhood* (pp. 3–26). New York: Wiley.
- Beebe, S. A., Casey, R., & Pinto-Martin, J. (1993). Association of reported infant crying and maternal parenting stress. *Clinical Pediatrics*, 32, 15-19.
doi:10.1177/000992289303200103
- Brock, A. J. L. L. de, Vermulst, A. A., Gerris, J. R. M., & Abidin, R. R. (1992). *NOSI. Nijmeegse Ouderlijke Stress Index. Handleiding experimentele versie*. Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Bruce, C., & Fox, G. L. (1999). Accounting for patterns of father involvement: Age of child, father child coresidence, and father role salience. *Sociological Inquiry*, 69, 458-476.
doi: 10.1111/j.1475-682X.1999.tb00881.x
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analyses for the social sciences*. Hillsdale: Lawrence Erlbauni Associates
- Connell, A.M., & Goodman, S.H. (2002). The association between psychopathology in fathers versus mothers and children's internalizing and externalizing behavior problems: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 128, 746-773.
doi: 10.1037//0033-2909.128.5.746
- Coplan, R. J., Bowker, A., & Cooper, S. M. (2003). Parenting daily hassles, child temperament, and social adjustment in preschool. *Early Childhood Research Quarterly*, 18, 376–395. doi.org/10.1016/S0885-2006(03)00045-0

- Crnic, K. A., & Greenberg, M. T. (1990). Parenting stresses with young children. *Child Development, 61*, 1628–1637. doi:10.2307/1130770
- Deater-Deckard, K., & Scarr, S. (1996). Parenting stress among dual-earner mothers and fathers: Are there gender differences? *Journal of Family Psychology, 10*, 45–59. doi:10.1037/0893-3200.10.1.45
- Distelbrink, M., Geense, P., & Pels, T. (2005). *Diversiteit in vaderschap: Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using SPSS* (5e druk). London: Sage
- Gaias, L. M., Räikkönen, K., Komsu, N., Gartstein, M. A., Fisher, P. A., & Putnam, S. P. (2012). Cross-cultural temperamental differences in infants, children, and adults in the United States of America and Finland. *Scandinavian Journal of Psychology, 53*, 119-128. doi:10.1111/j.1467-9450.2012.00937.x
- Gartstein, M. A., & Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via the revised infant behavior questionnaire. *Infant Behavior and Development, 26*(1), 64-86. doi.org/10.1016/S0163-6383(02)00169-8
- Gelfand, D. T., Teti, D. M., & Fox, C. R. (1992). Sources of parenting stress for depressed and nondepressed mothers of infants. *Journal of Clinical Child Psychology, 21*, 262–272. doi:10.1207/s15374424jccp2103_8
- Grimm, L. G. (1993). *Statistical applications for the behavioral sciences*. New York: Wiley
- Hartup W. W., & van Leishout C. F. M. (1995). Personality development in social context. *Annual Review of Psychology, 46* (1995), pp. 655-687
- Hauenstein, E. (1990). The experience of distress in parents of chronically ill children: Potential or likely outcome. *Journal of Clinical Child Psychology, 19*, 356-364
- Hermanns, J., Öry, F., Schrijvers, G., Junger, M., & Blom, M. (2005). Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen. Utrecht: Inventgroep
- Kiff, C. J., Lengua, L. J., & Zalewski, M. (2011). Nature and nurturing: Parenting in the context of child temperament. *Clinical Child Family Psychology Review, 14*, 251-301. doi:10.1007/s10567-011-0093-4
- Lamb, M. E., & Lewis, C. (2010). *The role of the father in child development* (5th ed.). Hoboken, NJ: Wiley. Verkregen van https://www.researchgate.net/profile/Michael_Lamb/publication/232604349_The_Role_of_the_Father_An_Introduction/links/54632c580cf2c0c6aeca1e39c.pdf

- Lengua, L. J., & Kovacs, E. A. (2005). Bidirectional associations between temperament and parenting, and the prediction of adjustment problems in middle childhood. *Journal of Applied Developmental Psychology, 26*, 21–38. doi:10.1016/j.appdev.2004.10.001
- Lewis, C., & Lamb, M. E. (2003). Fathers' influence on children's development: The evidence from two-parent families. *European Journal of Psychology of Education, 18*, 211-228. doi:10.1007/BF03173485
- Mcbride, B.A., Schoppe, S.J., & Rane, T.R. (2002). Child characteristics, parenting stress, and parental involvement; Fathers versus mothers. *Journal of Marriage and Family, 64*, 998-1011. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00998.x
- McWayne, C., Downer, J. T., Campos, R., & Harris, R. D. (2013). Father involvement during early childhood and its association with children's early learning: A meta-analysis. *Early Education & Development, 24*, 898–922. doi:10.1080/10409289.2013.746932
- O'Brien, M., & I. Shemilt. (2003). *Working Fathers. Earning and caring*. London: EQUAL Opportunities Commission/MORI Social Research Institute
- Östberg, M. (1998). Parental stress, psychosocial problems and responsiveness in help-seeking parents with small (2-45 months old) children. *Acta Paediatrica, 87*, 69-76. doi:10.1111/j.1651-2227.1998.tb01389.x
- Östberg, M., & Hagekull, B. (2000). A structural modeling approach to the understanding of parental stress. *Journal of Clinical Child Psychology, 29*, 615–625. doi: 10.1207/S15374424JCCP2904_13
- Pesonen, A.K., Räikkönen, K., Heinonen, K., Komsu, N., Strandberg, T., & Järvenpää, A. L. (2005). Continuity of maternal stress from the pre- to the postnatal period: Associations with infant's positive, negative and overall reactivity. *Infant Behavior and Development, 28*, 36– 45. doi:10.1016/j.infbeh.2004.09.001
- Phares, V., Fields, S., Kamboukos, D., & Lopez, E. (2005). Still looking for poppa. *American Psychologist, 60*, 735-736. doi:10.1037/0003-066X.60.7.735
- Putnam, S. P., Gartstein, M. A., & Rothbart, M. K. (2006). Measurement of fine-grained aspects of toddler temperament: The Early Childhood Behavior Questionnaire. *Infant Behavior & Development, 29*, 386–401. doi:10.1016/j.infbeh.2006.01.004
- Räikkönen, K., Pesonen, A. K., Heinonen, K., Komsu, N., Järvenpää, A. L., & Strandberg, T. (2006). Stressed parents: A dyadic perspective on perceived infant temperament. *Infant and Child Development, 15*, 75– 87. doi.org/10.1002/icd.431

- Rochlen, A. B., McKelley, R. A., & Whittaker, T. A. (2010). Stay-at-home fathers' reasons for entering the role and stigma experiences: A preliminary report. *Psychology of Men & Masculinity, 11*, 279-285. doi:10.1037/a0017774
- Rothbart, M. K. (1981). Measurement of temperament in infancy. *Child Development, 52*, 569–578.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., & Evans, D. E. (2000). Temperament and personality: Origins and outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*, 122-135. doi:10.1037//0022-3514.78.1.122
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L., & Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The Children's Behavior Questionnaire. *Child Development, 72*(5), 1394-1408. doi:10.1111/1467-8624.00355
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (1998). Temperament. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional and personality development* (5th ed., pp. 105-176). New York: Wiley
- Rothbart, M.K., Ellis, L.K., Rueda, M.R., & Posner, M.J. (2003). Developing mechanisms of temperamental effortful control. *Journal of Personality, 71*, 1113-1144. doi:10.1111/1467-6494.7106009
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (2006). Temperament. In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 3, Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 99–166). Hoboken, NJ: Wiley
- Sasaki, T., Hazen, N.L., & Swann, W.B. (2010). The supermom trap: Do involved dads erode moms' self-competence? *Personal Relationships, 17*, 71-79.
- Scher, A., & Sharabany, R. (2005). Parenting Anxiety and Stress: Does Gender Play a Part at 3 Months of Age? *The Journal of Genetic Psychology, 166*:2, 203-214. doi:10.3200/GNTP.166.2.203-214
- Verhoeven, M., Deković, M., Boddien, D., & van Baar, A. L. (2017). Development and initial validation of the comprehensive early childhood parenting questionnaire (CECPAQ) for parents of 1–4 year-olds. *European Journal of Developmental Psychology, 14*, 233-247. doi:10.1080/17405629.2016.1182017
- Woodworth, S., Belsky, J., & Crnic, K. (1996). The determinants of fathering during the child's second and third years of life: A developmental analysis. *Journal of Marriage and the Family, 58*, 679–692. doi:10.2307/353728